

Fransız Haçlı Kaynaklarında Selçuklu Türk Emirleri

Mustafa Daş*

Giriş

Dünya tarihinin önemli tarihi gelişmelerinden biri olan Haçlı Seferleri ilk önce Fransa'da, Clermont'da, 1095 yılında ilan edilmiş ve bilhassa dönemin Fransızları arasında büyük ilgi ve yankı uyandırmıştır¹. İlk Haçlı seferi başta olmak üzere XI. Yüzyılın sonu ve XV. Yüzyılın başlarına kadar yapılan Haçlı Seferlerinde Fransızlar geniş ölçüde yer aldılar. Haçlı seferlerine katılan Fransız Kral, soylular, şövalyelerin yanında kalabalık halk kitleleri ve doğal olarak ruhbanlar, kalem ehli olan entelektüeller de yer almışlardır. Özellikle ilk Haçlı seferinden sonra yurtlarına dönen bu Haçlılardan bazıları yaşadıklarını veya anlatılanları yazıya dökerek Haçlı Seferleri üzerine zengin bir literatürün doğmasına vesile olmuşlardır. Bu literatür içerisinde doğal olarak tarihi veya biyografi niteliğinde olan kronikler daha fazla ön plana çıkmıştır. Bu Fransız Haçlı kaynaklarda Selçuklu devlet adamları, Emirleri nasıl bir iz bırakmışlardır sorusu bu çalışmamızın esasını teşkil etmektedir.

Öncelikle hangi Haçlı Seferi kaynağına “Fransız” sıfatı veriliyor sorusuna cevap vermek gerekecektir. Fransız araştırmacılar arasında yaygın olan yaklaşıma göre; eser Fransızca yazılmışsa veya eser Latince olarak Fransız toplumu, kültür daireisi içerisinde kaleme alınmışsa kaynak “Fransız” olarak nitelenmektedir. Bu bağlamda Anonim Haçlı Tarihi, Foucher de Châtres, Albert d’Aix, Raimond d’Agile, Gibert de Noge gibi Haçlı Kronikleriyle, Chanson d’Antioche, Les Chetifs, Conquete de Jerusalem adlı manzum eserler Fransız Haçlı kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Bu kaynaklarda, Selçuklu Emirleri üzerine tespit edilen veriler incelenerek, çıkartılan bazı sonuçlar paylaşılacaktır.

İlk Haçlı yazarlarının Türkler hatta tüm Müslümanlarla ilgili bilgileri oldukça yüzeysel, sınırlıdır. Bu malumatlar dolaylı olarak, bilhassa Bizanslılar vasıtasıyla edinilmiş genel içerikli ifadelerden ibarettir. Örneğin, Foucher de Chartre, Haçlıların ilk karşılaştığı Müslüman Türk Devleti Anadolu Selçuklularının tarihi

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, mustafa.das@deu.edu.tr

1 İşin Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yay., İstanbul 2004.

için sadece şunları söylüyor: “İznik Türklerin hâkimiyeti altındaydı. Bu insanlar 50 yıl önce İran’dan çıkarak Fırat nehrini aşmış ve İznik / İzmit şehrine kadar tüm Anadolu topraklarını zapt etmişlerdi”². XII ve XIII y.y.daki Fransız Haçlı yazarları, Türklerin tarihleri, kültürleri, devletleri ve devlet adamları hakkında bilgilenmeye ihtiyaç hissetmedikleri anlaşılıyor. Bu ilgisizliği onların, Türkleri ve Müslümanları yok edilmesi gereken, “Hıristiyanlığın azılı düşmanları” olarak görmeleriyle izah edilebilir.

Diğer taraftan Haçlı kaynaklarında Türkleri ifade etmek için, “Turcs” tabiri dışında, Parths, Skyts, Pers gibi isimlerin yanında Agaren, Sarazin, infidels, paiens gibi dini nitelikte sıfatların da sıkça kullanıldığı görülmektedir³. Türklerin bu şekilde çeşitli adlarla anılmaları, Haçlı yazarların bilgisizliklerinden değildir. Antik dönemin etkisiyle, “öteki” olarak görülen Türkler, Latinlerin eskiçağdaki rakipleriyle özdeşleştirilerek okuyucuya sunulmaktadır. Eğer bir kimse Parthe adından şüphe duyarsa bilsin ki biz onlara Türk adını veriyoruz diyen Guibert de Noge örneğinde olduğu gibi Haçlılar Türklerin, doğulu ve Müslüman halklar arasında farklı ve özgün olduklarının bilincindedirler. Hatta Turcs ve Turcoman arasındaki yaşam tarzından kaynaklanan farklılığa da dikkat çekenler vardır⁴. Diğer taraftan daha ilk Haçlı seferinden itibaren “Turc” adı “Müslüman” anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Antakya’nın zaptı bahsinde, kalenin kapısını açan Firuz için “Ermeni kökenliyen sonradan Türk olmuş” ifadesinin kullanılması ilginçtir. Yine Antakya’da Haçlıların gönderdiği elçilere Emir Kürboğa, “eğer Haçlı liderleri Türk olmak isterlerse, onları bağışlayacağımı” söylemiştir. Bu arada ikinci Haçlı Seferine kadar, Anadolu’yu daha ziyade Kutsal Kitapta geçen şekilde yani Asie Mineur adıyla ifade eden Haçlılar, İkinci Haçlı Seferi sonrasında “Turquie” şeklinde ifade edeceklerdir. Hatta Turcomania ülkesi adlandırılmasına da rastlanılmaktadır⁵.

Haçlılar Selçuklularla karşılaştıklarında Türk devletini feodal anlayışlarına göre

- 2 Fulcherius Carnotensis, *Kutsal Toprakları Kurtarmak, Kudüs Seferi*, çev. İ. Bihter Barlas, İstanbul 2009, s. 65. Eserin Fransızca çevirisinde, Nicomedie yani İzmit olarak geçiyor; *Collection des Mémoires relatif à l’histoire de France. Histoire des Croisades par Foulcher de Chartres*, traduit par M. Guizot, Paris 1825, s. 24.
- 3 M. Luschenko, *L’Image de l’Asie Mienure et des Turcs dans les Textes Narratifs du Moyen Age Français (XII-Milieu du XV Siecle)*, Doktora Tezi, The University of British Columbia, Vancouver, Nisan 2011, s. 89-100.
- 4 Villermus Tyrensis, *Haçlı Kroniği Başlangıcından Kudüs’ün Zaptına Kadar*, çev. E. Ayan, İstanbul 2016, s. 35-37.
- 5 M. Luschenko, *L’Image de l’Asie Mienure*, s. 61-65.

değerlendirmişlerdir. Önceleri Büyük Selçukluların hükümdarına, Sultan unvanıyla Babylon veya Pers Kralı olarak adlandırırken, Anadolu Selçuklularını ona bağlı Emir veya Satrap olarak nitelemişlerdir. Bu vesileyle Haçlı Kaynaklarında “Emir” tabiriyle ilk defa karşılaşmaktadır. Foucher de Chatre, Emir’in kim olduğunu açıklama ihtiyacı duyarak: “Türklerin Emir diye adlandırdıkları birçok prensleri vardır” kaydını düşmüştür. İlk Haçlı kaynaklarında “Emir”, sultanın vasalı olan soylu Kont veya Dük gibi algılanırken, bazen üst düzey ordu komutanını bazen de üst düzey devlet adamını bazen de hanedan mensubunu ifade etmektedir. Büyük Selçukluların zayıflamasına paralel olarak, Anadolu Selçuklu hükümdarı “Konya Sultanı” sıfatıyla kaynaklarda zikredilmektedir.

Fransız Haçlı kaynaklarında Emir, Sultan’ın verdiği emir ve askeri-idari görevleri yerine getiren, Sultan adına orduya komuta eden, vergi toplayan, kararlar alıp uygulayan “feodal” liderler olarak tasvir edilmektedir. XII ve XIII. yüzyıla ait Haçlı kaynaklarında adı geçen elliden fazla Selçuklu Emiri zikredilmektedir. Bu isimlerden bir kısmı Haçlılarla yapılan savaşlara katılmaları dolayısıyla “Emir Karaca” örneğinde olduğu gibi bir defalığına kaynaklarda zikredilirken büyük bir kısmındaysa yaşanan askeri-siyasi gelişmelerin baş aktörleri olması hasebiyle daha genişçe bahsedilmektedir.

Birinci Haçlı Seferi sırasında, 16 Mayıs 1097’de Haçlıların İznik’i kuşatmalarıyla, Haçlı kaynaklarında ilk Türk devlet adamı olarak Türkiye Selçuklu Sultanı zikredilmektedir. Gesta Francorum, İznik’in zaptı sırasında Türklerden hiçbir isimden bahsetmez. Yapılan kuşatma ve çatışmalar boyunca, karşı taraf için sadece “Türkler” tabirini kullanır⁶. Fulcherius ve Albertus, İznik’te bir Türk hükümdarının hâkim olduğunu ifade ederler: “*hem İznik ve hem de Romania [Anadolu] Türklerin prensi Emir Soliman’ın egemenliği altındaydı*”⁷. Her iki Haçlı kaynağı da Türk hükümdarının adını hatalı biçimde Süleyman (Soliman) olduğunu belirtiyor: “*Bu antik ve pek müstahkem şehir [İznik] o sırada Soliman’ın iktidarı altındaydı*”⁸. Bu hata bir taraftan Türkiye Selçuklularının kurucusu Süleyman Şah’ın zihinlerde bıraktığı izin kalıcılığının, diğer taraftan da Haçlı yazarların ilgisizliğinin kanıtı olsa gerektir zira hiçbirinde Kılıç Arslan adı geçmemektedir. Albertus’un Süleyman olarak andığı Türk hükümdarıyla ilgili bazı tespitlerde bulunması yine de dikkat

6 Anonim Haçlı Tarihi, çev. E. Ayan, İstanbul 2013, s. 67-69.

7 Foulcher de Chartres, s. 24; Fulcherius Carnotensis, *Kutsal Toprakları Kurtarmak*, s. 68.

8 *Collection des Mémoires relatif à l’histoire de France. Histoire des Croisades par Albert d’aix*, C. I, traduit par M. Guizot, Paris 1824, s. 70.

çekicidir: “*Türklerin prenslerinden biri, büyük asil bir soydan gelen adam ama putperest*”⁹. Eserini daha geç bir dönemde yazmış olan Albertus, Türk devlet adamlarına yönelik, “olumlu algı” sayılabilecek ifadeler İznik’ten itibaren başlamaktadır. İznik’in zaptı sonrasında, Fulcherius, Soliman olarak adlandırdığı Kılıç Arslan’ın, “*doğu bölgelerinden otuz günde yardımlar getirtti. Onunla birlikte çok sayıda emir, Amurath [Emir Atsız?], Mıriath, Omar, Amirai, Lachin, Caradig [Karaca], Boldagis [Buldacı] ve diğerleri bulunuyorlardı, üç yüz altmış bin savaşçı toplandı*” demek süratiyle, Anadolu’da Türklerin Haçlılara karşı mücadelesini anlatır¹⁰. Albertus ise İznik’in teslim alınması dolayısıyla Kılıç Arslan’ın eşinden, “*asil eşi ve iki küçük oğlu*” ifadesiyle yine olumlu bir algının ipucunu veriyor¹¹.

Anadolu’da Kılıç Arslan’ın komutasında Türklerin Haçlılarla savaşları, Haçlıların ilahi güçlerin himayesinde bir kahramanlık öyküsü gibi Fransız Haçlı kaynaklarınca hikâye edilirken, genelde Türkler özelde ise Türk hükümdarı ve emirleri hilekâr, kurnaz ve savaşı şövalye ruhuna uygun yapmayan kimseler olarak sunma çabası dikkat çekicidir. Bununla birlikte Türklerin cesareti ve okçuluktaki maharetleri, Haçlı yazarlarının takdirini kazanmış görünüyor: “*Gerçek korkuyu bilmeyen Türklerin cüreti ve cesareti dikkat çekiciydi*”¹², “*Türkler her cepheden bize doğru saldırdı, akıl almaz uzaklıklardan mızraklar ve oklar fırlattılar. Onlara karşı durmak veya üstünlük kurmak için hiçbir şansımız bulunmadığı halde kapalı bir şekilde ilerledik*”¹³.

Haçlıların Çukurova’ya ulaşmaları sonrasında Baudouin’in Ermenilerin davetiyle Urfa’ya gitmesi ve buraya hâkim olması¹⁴ dolayısıyla dikkat çekici bir Türk emir figürüyle karşılaşıyoruz: Samsat Emiri Balduk. Albertus Aquensis, Balduk’u, Hıristiyanlara ait olan bu kaleyi (Samsat’ı) haksızca işgal etmiş olarak tanımlıyor¹⁵. Aslında bu yaklaşım Fransız Haçlı kaynaklarının tamamı tarafından sıkça dile getirilmektedir. Onlara göre Kudüs başta olmak üzere Kutsal Topraklar, Anadolu önce Müslümanlar sonra da Türkler tarafından haksızca, hukuksuz biçimde işgal edilmiştir. Bu vurguyu özellikle yapan Haçlılar, böylece kendi işgal ve savaşlarını zihinlerde meşrulaştırmış olacaklardır. Albertus’a göre Balduk, zalim, Hıristiyanları

9 Albert d’Aix, s. 70.

10 Foulcher de Chartres, s. 28-29.

11 Albert d’Aix, s. 93.

12 Fulcherius Carnotensis, *Kutsal Toprakları Kurtarmak*, s. 69.

13 *Anonim Haçlı Tarihi*, s. 72.

14 Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, TTK, Ankara 1990.

15 Albert d’Aix, s. 129.

ezen, ağır vergiler alan bir emirdir. Fakat cesur bir savaşçıdır. “*Kadınlaşmış Ermeniler onun karşısında yıkıldılar*”, bunun üzerine Baudoin, “kaleyi işgal etmiş olan yiğit Türklere karşı” harekete geçmiştir¹⁶.

Antakya'nın kuşatılması ve zaptı¹⁷ sırasında Haçlı kaynakları Selçuklu Emirleri Yağısyan ve Kürboğa'yı ön plana çıkarmaktadırlar. Fulcherius, Antakya Emiri'ni Aoxianus (Yağısyan) ve oğlunu Sanxado olarak adlandırıyor¹⁸. Albertus ise Yağısyan'ı prens ve Antakya'nın şefi sıfatıyla Darsian şeklinde ifade ediyor¹⁹.

Antakya'nın yardımına koşan Türk Emirlerinin listesi Fulcherius Carnotensis'in eserinde şöyle sıralanıyor: “Türklerin emir adı verilen çok sayıda şefleri vardır. Bunlar, Corbogath [Kürboğa], Meleducac [Melik Dukak], Emir Soliman, Emir Soland, Emir Maroan, Emir Mahomet, Carajath, Coteloseniar, Mergascotelon, Balduk, Boellach [Belek], Emir Boach, Axian, Samsadol, Amigian, Guinahadole, Emir Todigon, Emir Natha, Soquenari [Sökmen], Boldagis, Emir Rillias, Gersaslan, Gigremis, Emir Gog, Artubech [Artuk Bey], Emir Dalis, Emir Moxe, Emir Churaor ve birçok diğerleri”²⁰.

Bu Emirler arasında Kürboğa'nın kaynaklarımızda ayrı bir önemi ve yeri vardır. Adı Corbaran, Carboran, Kerbogath şekliyle ifade edilen Kürboğa, 1098'de Antakya'da Haçlıları kuşatarak, ilk Haçlı seferini ezip bitirme korkusunu yaşatmıştı. Haçlıların maruz kaldıkları bu ağır tehlike ve duydukları derin korku kaynaklarda Kürboğa'nın, “model Türk Emiri” olarak uzun uzadıya anlatılmasına yol açmıştır. Kürboğa, Les Chetifs adlı manzum destanın da baş aktörüdür²¹. Bu eserde ilk Haçlı Seferi sırasında, Doryleion savaşında Türklere esir düşen 6 şövalyenin esaretleri ve hayatta kalmak için verdikleri olağanüstü mücadele, yaşadıkları maceralar anlatılmaktadır. Büyük bir kısmı kurgu olan destan da Kürboğa, İznik'e yardım için Büyük Selçuklu Sultanının gönderdiği

16 Albert d'Aix, aynı yer.

17 Haçlıların Antakya'yı zaptı ve burada bir Haçlı devletinin kurulması için, bkz., E. Altan, *Antakya Haçlı Prinçpsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, TTK, Ankara 2018.

18 Fulcherius Carnotensis, *Kutsal Toprakları Kurtarmak*, s. 77; Fransızca metinde ise Gratien Emir ve oğlu Samsadol, Foulcher de Chartre, s. 38.

19 Albert d'Aix, s. 148.

20 Foulcher de Chartres, s. 51; Eserin Türkçesinde, Fulcherius Carnotensis, *Kutsal Toprakları Kurtarmak*, s. 88, “Türklerin “Emir” diye adlandırdıkları birçok prensleri vardı. Bu emirler arasında Kürboğa, Dukak ve Amisoliman da bulunmaktaydı” ifadesi dışında bahsedilen listeye yer verilmiyor.

21 *Les Chétifs*, ed. Jan Nelson, Tuscaloosa, Alabam Üniversitesi 1977.

büyük Emir olarak sunulmaktadır. Esir 6 şövalyeyi yanına alan Kürboğa, onlara zulmeden, gururlu, kibirli ama bir o kadar da güçlü bir şahsiyet şeklinde tasvir edilmektedir. Ünlü Haçlı komutanlarından Godefroi de Bouillon'un methiyesinin yapıldığı Les Chetifs destanında, Godefroi gerçek inanca kendini adanmış, mert, cesur, dürüst, kahraman, yiğit bir savaşçı olarak yüceltilirken, Kürboğa hilekâr, kibirli, dinsiz, acımasız bir savaşçı olduğu üzerinde durulur. Kürboğa'nın annesi ve ailesinden de bahsedilen destanda onların sihir ve şeytani işlerle uğraştıkları da vurgulanmaktadır²².

Benzer tasvir ve imajlar hemen diğer tüm emirler için de söz konusu olmaktadır. Haçlı kaynaklarında böylesi “olumsuz bir emir” imajı sunulmasını doğal karşılamak gerekir zira Haçlılar için Türkler, azılı düşman ve öteki konumundadır. Haçlı kaynakları çok mecbur kalmadıkça Türk emirleri hakkında olumlu bir ifade kullanmazlar. Savaşlarda Türk Emiri başarı göstermişse veya Hıristiyanlara yönelik görmezden gelinmeyecek bir icraatta bulduysa, bu gibi durumlarda Emir'in cesareti, savaş sanatında ustalığı veya yüce gönüllülüğü basit ifadelerle vurgulanmakla yetinilir. XI. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar Fransız Haçlı kaynakları incelendiğinde, Türkler ve Türk devlet adamları hakkındaki imajın, “öteki” algısı korunmakla birlikte, Türklerin ve Müslümanların askeri-siyasi bakımdan üstün gelmelerine paralel olarak olumlu yönde gelişme gösterdiği tespit edilmektedir. Tarihi kaynaklarda da şu kuralın geçerli olduğu bir kez daha ispatlanmaktadır; “kendisini ifade etme, anlatma ve karşı tarafa kabul ettirme güçlü olduğu ve üstün gelindiği zaman mümkün olabilmektedir”.

22 Kürboğa'nın annesinden Gesta Francorum da bahsetmektedir; *Anonim Haçlı Tarihi*, s. 111-112.

Kaynaklar

Albert d'Aix, *Collection des Mémoires relatif à l'histoire de France. Histoire des Croisades par Albert d'aix*, C I, traduit par M. Guizot, Paris 1824.

Altan, E., *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, TTK, Ankara 2018.

Anonim Haçlı Tarihi, çev. E. Ayan, İstanbul 2013.

Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, TTK, Ankara 1990.

Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yay., İstanbul 2004.

Foulcher de Chartres, *Collection des Mémoires relatif à l'histoire de France. Histoire des Croisades par Foulcher de Chartres*, traduit par M. Guizot, Paris 1825

Fulcherius Carnotensis, *Kutsal Toprakları Kurtarmak, Kudüs Seferi*, çev. İ. Bihter Barlas, İstanbul 2009.

Les Chétifs, ed. Jan Nelson, Tuscaloosa, Alabam Üniversitesi 1977.

Luschenko, M., *L'Image de l'Asie Mienure et des Turcs dans les Textes Narratifs du Moyan Age Français (XII-Milieu du XV Siecle)*, Doktora Tezi, The University of British Columbia, Vancouver, Nisan 2011

Villermus Tyrensis, *Haçlı Kroniği Başlangıcından Kudüs'ün Zaptına Kadar*, çev. E. Ayan, İstanbul 2016.

